

ТЕОРІЯ БІХЕВІОРИЗМУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Анотація. Визначено зміст теорії біхевіоризму. Визначено її можливості для дослідження проблем національної економіки. Формалізовано валютний ринок в категоріях поведінкового підходу.

Ключові слова: біхевіоризм, національна економіка, теорія, інструмент, валютний ринок

Біхевіоризм (англ. *behaviorism*) є результатом синтезу здобутків економічної, соціологічної, психологічної науки у частині аналізу поведінки індивідів в умовах невизначеності [1, с. 47]. Він відкриває широке поле для дослідження взаємозв'язку фінансових рішень і психології поведінки суб'єктів валютних відносин, виходячи з постулату їх обмеженої раціональності і неефективності валютних ринків. Поведінковий підхід до формалізації діяльності економічних агентів у валютній сфері ґрунтується на таких положеннях: іманентність аномалій та періодичних криз на валютному ринку, зумовлених психологічними факторами; конфлікти цілей як результат суб'єктивності преференцій учасників валютних відносин; асиметрія (недостовірність, неповнота) інформації на валютному ринку; колективна нерациональність попри ілюзорну раціональність окремих суб'єктів валютних відносин; емоціональність прийняття рішень щодо купівлі-продажу валюти; ефект стадної поведінки - небажання брати відповідальність на себе та приймати самостійні рішення; когнітивний дисонанс (від англ. *cognitive* - пізнавальний та *dissonance* - відсутність гармонії) - це недооцінка важливої інформації через зацикленість на існуючих поточних прогнозах, внутрішній психологічний конфлікт, що є наслідком зіткнення у свідомості економічного суб'єкта суперечливих знань, ідей або поведінкових установок стосовно валютного ринку.

Біхевіористичний підхід до формалізації валютних відносин зводиться до дослідження залежності «стимул-реакція», а економічні явища розглядаються як поведінкова відповідь суб'єкта валютного ринку на певні стимулятори, на зміну зовнішнього середовища для збереження своїх позицій, адаптації або для активного впливу на нього. Поведінка суб'єктів валютного ринку є важливим джерелом стихійності, порушення планомірності його розвитку, виникнення несприятливих диспропорцій і криз. Вона формується за рахунок природних властивостей «інституціональної людини», динамічних характеристик (активність, емоційність), її індивідуально-психологічних особливостей, системи потреб, мотивів, інтересів, внутрішнього спонукання до їх задоволення.

Валютний ринок можна представити відкритою соціально-економічною системою, суб'єкти якої мають поведінку. Регулювання валютного ринку є однією із цілей економічної системи, заради досягнення якої формується, активізується та спрямовується поведінка. Воно досягається, поміж іншого, завдяки зовнішньому і

внутрішньому впливу на суб'єктів валютного ринку, врахування соціально-психологічних факторів і умов їх функціонування.

Зміст економічних процесів на валютному ринку визначають дії його суб'єктів. Вони можуть бути раціональними або нераціональними з точки зору теорії корисності. Поведінка суб'єкта валютного ринку може носити реактивний або рефлексивний характер. У першому випадку мають місце обмежені можливості здійснювати вибір при прийнятті рішень, у другому – суб'єкт усвідомлює поточну ситуацію та здійснює вільний вибір.

Основним органом валютного регулювання в Україні є Національний банк України, який регламентує здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами. З позицій теорії ігор він є гравцем-замовником і значною мірою впливає на поведінку суб'єктів, що приймають гру, а також на загальну атмосферу валютного ринку (спокійна (беземоційна) обстановка, паніка (ажіотаж)). Також моделювання відносин суб'єктів валютного ринку може відбуватися у рамках концепції “принципал - агент”, відповідно до якої НБУ, як агент, надає певні послуги в інтересах принципалів. Діяльність останніх безпосередньо залежить від форми валютної політики, механізмів валютного регулювання, що застосовується НБУ. В контексті відносин “принципал - агент” нераціональною може бути поведінка як НБУ, так і інших суб'єктів валютного ринку.

Валютний ринок може бути формалізований як інституціональне утворення, що передбачає необхідність формування відповідного інструментарію стимулювання розвитку. І принципал, і агенти впливають на процес формування окремих інститутів, стимулюють їх виникнення та зникнення. Рішення економічних суб'єктів на валютному ринку втілюються у валютній політиці, яка має рефлексійний взаємозв'язок з економікою та грошово-кредитною сферою. Тому раціональні рішення у сфері валютної політики повинні бути складовою макроекономічного регулювання й розглядатися в комплексі з ним. Поведінка населення з позицій рефлексивного управління описується рекурсивними функціями: як впливаюча функція, вона може бути фактором зміни валютного курсу та інших макроекономічних показників; як когнітивна функція – реакцією на об'єктивні зміни на грошово-кредитному і валютному ринку, які отримали суб'єктивну оцінку економічних суб'єктів.

Результативність валютного регулювання, що здійснюється НБУ, визначається особистими цілями суб'єктів валютного ринку. Вони усвідомлено реагують на розбіжності зовнішніх вимог та власних інтересів своєю поведінкою, яка може бути опортуністичною, протизаконною тощо. Тому між принципалом і агентом може виникати перманентний конфлікт цілей через суб'єктивні преференції учасників валютних відносин.

Кожний суб'єкт валютного ринку має свою індивідуальність, яка нівелюється при розгляді валютного ринку загалом, оскільки загальне переважає над індивідуальним. Поведінкова індивідуальність економічних суб'єктів як їх здатність реагувати на себе і зовнішнє середовище через механізми чутливого сприйняття, емоційності, накопичення знань і компетентностей є суттєвим чинником, що впливає на стан валютного ринку.

Для характеристики поведінки суб'єктів валютного ринку слід виділити три їх групи: «авантюристи», які орієнтовані на ризиковані операції та валютні спекуляції, у т.ч. за рахунок порушення операційних правил та опортуністичної поведінки; «консерватори», які здійснюють традиційний набір валютних операцій і негативно ставляться до можливості порушення норм і правил функціонування валютного ринку; «нейтральні», які під впливом зовнішніх обставин можуть вдаватись до ризикованих валютних операцій за умови уникнення ризику порушення операційних правил або опортуністичної поведінки.

У рамках рефлексивного підходу вважається, що окремий суб'єкт здатний свідомо обирати варіанти дій на валютному ринку, які має перед собою. Цей вибір може бути раціональним чи ірраціональним. Ідея раціонального вибору обмежується можливостями інтелекту і когнітивних здатностей людини. Тобто має місце «обмежена раціональність», коли здійснюється пошук задовільного, а не найкращого рішення за таким алгоритмом: порівняння варіантів рішень між собою або з певним еталоном, виходячи з потреб людини; припинення пошуку при знаходженні задовільного рішення.

Окремим напрямком в теорії біхевіоризму є психологічна економіка, яка досліджує вплив інтерпретації подій, що відбуваються в масштабах національної економіки, на довіру, очікування, плани людей та макроекономічну ситуацію в державі. Поведінка населення трактується як складне екзогенне явище, що виходить за межі ланцюга «стимул-реакція», оскільки люди здатні до навчання, зміни критеріїв вибору варіантів рішення, коригування своїх цілей тощо.

Валютний ринок можна представити відкритою соціально-економічною системою, суб'єкти якої мають поведінкову індивідуальність, що визначається рівнем їх інтелекту, знань, компетенцій, емоційністю, соціально-психологічними факторами тощо. Поведінковий підхід до регулювання валютного ринку зводиться до дослідження залежності «стимул-реакція», а також рекурсивних функцій: впливаючої, яка може бути фактором зміни валютного курсу та інших макроекономічних показників, та когнітивної, яка є результатом суб'єктивної оцінки економічними суб'єктами об'єктивних змін на грошово-кредитному і валютному ринку.

Використані джерела:

1. Косова Т.Д., Терещенко О.В. Поведінковий підхід до регулювання економічних процесів на валютному ринку та їх моделювання. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 47 – 52.